

MAYERNÉ BAÁN MAGDOLNA

Soroksár nemzetiségi kultúrája a rendszerváltás előtt

A vizsgált időszakban több „sokk” érte a 250 éven keresztül virágzó egyedi kultúrájú és viszonylagos jólétben élő soroksáriak életét: a háború pusztításai, az evakuálások, a svábok kitelepítése, a helyükre telepítettek beilleszkedése és életük újrakezdése, és ami a legfájóbb, saját önállóságuk, önrendelkezési joguk elvesztése.

Soroksár nagyközsége és Pesterzsébet városa 1950-ben Budapest XX. kerületévé vált. Soroksár, a több ezer éve lakott hely, mint földrajzi név is eltűnni látszott. Például a Soroksári Duna-ág helyett Ráckevei Duna-ág, a rádióban Pesterzsébet, Marx Károly u. stb. használata, az utcanevek drasztikus megváltoztatása.

Ez kiben állandó lázadást, kiben fájdalmas beletörődést váltott ki. Az én korosztályom csak a ház falain belül hallhatott sváb beszédet, befüggönyözött és bezárt ajtók mögött régi szép soroksári dalokat, balladákat. Nagy tett volt a helyi kántortól, Nagy Ervintől, hogy karácsonykor az éjféltől misén volt bátorsága eljátszani és énekelni a „Csendes éj” (Stille Nacht) csodálatos éneket, német nyelven. Korábban a lakosság 75 százalékát kitevő sváb etnikum 20–25 százalékra csökkent. A volt nagyközség élénk társadalmi élete – amit a bejegyzett 44 egyesület, egyesület, dal- és kör reprezentált – az 1940-es évek végére feloszlott.

Az amatőr színjátszás tartotta magát az 50-es évekig (Dózsa Művelődési Ház, SORTEX dolgozóinak színjátszóit). Érdekes, hogy később ez a művelődési forma nem éledt fel.

Soroksár zenei életét nem lehetett elfojtani, bár az amatőr fúvószenekarok csak a vendéglők és a táncos helyek államosításáig működtek. A zenetanítás az iskolában és az iskolán kívül is hamar lábra kapott (Szász

József a zenei általános iskola alapítója, Czeitler Márton sramli esteket szervezett, Farkas Antal zeneszerző harmonika zenekart hozott létre).

A sportélet a labdajátékokra korlátozódott és egyre kevésbé volt köze Soroksárhoz. Mindezekről helytörténeti gyűjteményünk az utóbbi években kiállítást rendezett, erről katalógusában és Zimonyi (Zwick) Ferenc kiadványában bővebben is olvashatunk.

Ez a kis visszatekintés, ha vázlatosan is, de érzékelteti a soroksári állapotokat, amikor a Soroksári Helytörténeti Klub 1966-ban megalakult, a Táncsics Művelődési Házban. Létrehozóinak célja a helyi tárgyi és szellemi értékek megmentése, a még fellelhető sváb hagyományok regisztrálása volt. Az a nyolc-tíz ember, aki a klubot alapította, már akkor úgy érezte, hogy a 24. órában vagyunk. Az 50-es években létrehozott Pesterzsébeti Múzeum gőzerővel gyűjtötte a soroksári anyagot, mivel Soroksár a XX. kerület része lett. A klub havonta tartott összejöveteleire sokszor a művelődési ház nem tudott helyet biztosítani. A gyűjtött tárgyak, jobbára fényképek, tárolására nem volt lehetőség, így a helytörténeti klub hamar a Szabó Ervin Könyvtár helyi könyvtárához kötődött.

Az 1969-ben szervezett Budapest-ismereti „Fekete-fehér” vetélkedőre a felkészülés és azon való részvétel új témakörökre hívta fel a helyi kutatók figyelmét. A vetélkedőre összegyűjtött anyagból készült el a Pesterzsébet–Soroksár jelene és jövője c. monográfia. Ez a hibái ellenére a mai napig használható.

Még megoldásra váró kérdésként tárgyalta az 1971-ben tartott I. Budapesti Helytörténeti Konferencia a szakintézmények és a mozgalom egységének megteremtését (könyvtár, levéltár, múzeum, helytörténeti mozgalom), amikor mi a hetvenes években már alkalmaztuk ezt. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „B” gyűjteménye segítséget nyújtott és inspirálta a kerületi kezdeményezéseket – évtizedekig egyedül.

1973-ban a könyvtár felújítva és zenei részleggel bővítve fogadta a helytörténészeket. Lehetőség nyílt itt a gyűjtött anyagok szakszerű tárolására. A könyvtár állományából egy „Helyismeret–Helytörténet” különgyűjteményt alakítottunk ki: katalógizálva, feltárva és állandóan gyarapítva állt a kutatók rendelkezésére. Magnós beszélgetéseket tudtunk folytatni német és magyar nyelven. Kivágot cikkekét gyűjtöttünk a korabeli napi- és hetilapokból. Megrendeltünk több német nyelvű újságot, felnőtteknek és gyermekeknek egyaránt.

1974 jelentős év volt a helytörténeti mozgalom kiszélesítésének szempontjából. Ekkor kereste fel körünket a Magyar Mezőgazdasági

Múzeum Baráti Körének szervezője. Mivel Soroksár a háború előtt jelentős mezőgazdasággal bíró község volt, ezért egy önálló múzeum és baráti köre szervezésének lehetőségét villantotta fel. Egyetlen lehetőségünk volt arra, hogy ide tagozódva önálló múzeumunk legyen. Éltünk is az alkalommal.

Még 1974 őszén megrendezésre került – hosszú szünet után – a Soroksári szüreti és lovas napok, mely hasonlított az eredeti soroksári programra. A rendezvény napján a könyvtár kiállítótermében népművészeti kiállítást nyitott meg, ahová negyven kiállító hozta el anyagait. A bemutatott tárgyak, kézimunkák híven lefedték Soroksár társadalmának sokszínűségét. Volt sváb, mezőkövesdi, erdélyi, bolgár, felvidéki kiállítónk. Itt sok embert ismertünk meg, akik a múzeumi tárgyak gyűjtésében később segítségünkre voltak.

Mint említettem, 1974-ben alakult meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Délpesti Baráti Körének Múzeuma, a mai Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény jogelődje. Helyi kezdeményezésre, a soroksári lokálpatrióták, a helyi termelősövetkezetek, vállalatok anyagi támogatásával, és a soroksári munkabíró férfiak és nők jelentős önkéntes munkájával a Szt. István utca 105. szám alatti romos épületet múzeummá és közösségi házzá alakították. A gyűjtemény magját a mezőgazdasági munkák helyi eszközei és a soroksári iparosok szerszámai alkották. Előkerültek háztartásban használatos tárgyak, és az 1800-as évek végén, az 1920-as években használt női ruhák is, igaz, rossz állapotban. Ezeknek a ruháknak a restaurálása még ma is tart.

Soroksár zenei hagyományait 1975-ben, az általam ismert zenészek segítségével kezdtük feldolgozni. Három évig folyt ez a munka. Könyvtárunk fonotékájában hangszalagra vettük az amatőr és hivatásos zenészek közreműködésével a háború előtti sváb zeneszámokat – amiket bálokban, ünnepségeken és a táncos helyekkel rendelkező vendéglőkben játszottak. Vasárnap délelőttönként a könyvtárban gyűltünk össze. A könyvtár dolgozói, az amatőr és hivatásos zenészek egy fillér ellenszolgáltatás nélkül, minden anyagi hozzájárulás nélkül dolgoztak. Hajtott mindenkit a lelkesedés. A felvételek készítésekor természetesen volt hallgatóság is. Jobbára idős emberek, akik könnyes szemmel hallgatták ifjúságuk zenéjét. A felvételek alatt több mint négyszáz ember fordult meg a könyvtárban. Ezek a felvételek fantasztikusan jó hangulatban zajlottak. A szünetekben a hallgatóság kóruvált, régi sváb dalokat énekeltek, köszöntőket mondtak, sváb dalokat dúdoltak magnóra. Nem csupán da-

lokot és zenét vettünk fel, hanem idős, 70-90 éves emberekkel is beszélgettünk, hol magyarul, hol svábul. A beszélgetések témakörét a soroksári svábok szokásai alkották. Így derült fény a különböző társadalmi, mozgalmi, egyházi és családi szokásokra, a hagyományok, multságok, különböző megmozdulások idejére, menetére. Ezeket a beszélgetéseket írásban rögzítettük. Közben könyvtári kutatásokat folytattunk, 1890-ig visszamenően feltárva e témakört.

A lejegyzett anyag gyakorlati felhasználására hamarosan sor is került. A Soroksári Nemzetiségi Táncegyüttes aratási táncának, amellyel a Soproni Fesztiválon első díjat nyert, hagyományhűségét, zenei alapját az általunk rögzített anyag szolgáltatta. A Soroksári Fúvószenekar hangversenyére összeállítottunk a fúvószei hagyományokról – az 1800-as évek végétől indulva – egy anyagot, amelynek felhasználásával színesítették előadásaikat. Gyűjtésünk tette lehetővé az 1982-ben megrendezett Iparosbál hagyományhű lebonyolítását.

1978-ban már volt egy komoly képi és írásos dokumentum gyűjteményünk, melynek felhasználásával reprezentatív kiállítást rendeztünk Soroksár zenei múltja címmel. A tárlatot a könyvtár kiállítótermében mutattuk be. Ezt több mint hétszázan nézték meg. 1979-ben a Magyarországi Németek II. Fúvószenekari Fesztiváljára állítottuk ki, majd kibővítve 2001/2002-ben a helytörténeti gyűjteményben – 2004-től a Galambos János Zeneiskolában lehet megtekinteni.

Az 1991-ben alapított SOROKSÁR újság, amely a Polgári Szövetség Soroksárért Egyesület lapja volt, cikkeket hozott le a beszélgetéseken elhangzott „hagyományőrző szokásokról”.

Ebben az időben működött már a Nemzetiségi Tánckar, a hagyományőrző Fúvószenekar, Farkas Antal vezetésével. A művelődési ház Csili-vel történt összevonása megszűntette a sramli esteket, melyeken Czeitler Márton zenekara játszott. Ezután a könyvtárban rendezett zenei esteken hallgathattak csupán sváb zenét a soroksáriak.

A könyvtárban működő helytörténészek és könyvtárosok a rádióból folyamatosan gyűjtötték a Soroksárra vonatkozó zenei anyagot. Élő felvételeket készítettek a zeneiskola hangversenyeiről, gyűjtötték a napilapokban megjelent, Soroksárra vonatkozó cikkeket.

1979-ben a műkedvelő mozgalmak felkutatását kezdtük el, és innen datálódik együttműködésünk az akkor Marx 92/94. Általános Iskola, ma Páneurópa Általános Iskola Helytörténeti Szakkörével. Több mint tíz évig folyamatosan a könyvtárban jöttek össze a felső tagozatos tanulók.

Ezeket a gyerekeket el kellett vezetnünk szülőhelyük megismerésétől a helytörténeti kutatás technikáig. A gyermekszakkör tagjai kéthetenként találkoztak egymással.

Az 1980-as évekre beérett az alulról kezdeményezett helytörténeti mozgalom. Felsőbb szinten is! A Budapesti Történeti Múzeum, Budapest Főváros Levéltára, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye szakmai kiadványai, alapvető történeti, bibliográfiai és forráskiadványai segítették a kutatómunkát, az egykori peremvárosok anyagát, Nagy-Budapest területét is feltárva.

Soroksáron sorra jöttek létre az őseik nyelvéhez visszanyúló csoportok, iskolában és iskolán kívül is. Működik a Soroksári Nemzetiségi Táncegyüttes, alakult női és férfi hagyományörző énekkar, sváb klub stb. A nemzetiségi kultúra iránti érdeklődés két évtizede folyamatosan él.

Az 1980-as években létrehozott német nyelvű alsó- és felsőszintű oktatás nagy kihívás elé állította a helyi könyvtárat. A könyvtár dolgozói folyamatosan gyarapították a német nyelvű könyveik, folyóirataik számát, de ezek a kiadványok a németül olvasni tudókhöz szóltak.

1986-ban 693 könyv, 107 hanglemez, 66 kazetta és hangszalag állt német nyelven az olvasók rendelkezésére. Az 1990-es évek végére 2800 német nyelvű kötetünk volt már. A könyvtár fejlesztését a megszűnt NDK Kultúra könyvanyagából, a Magyarországi Németek Szövetségének segítségével értük el. A hazajáró kitelepítettek is minden évben hoztak könyveket. Lista alapján a legtöbb könyvet a stuttgarti Institut für Ausländer intézményétől kaptuk. Ezért megtalálható a soroksári könyvtárban a leporellótól az irodalomtudományi, nyelvtani stb. könyvekig mindenféle kiadvány. Eleget tudunk tenni az óvodások és iskolások nyelvtanulást kiegészítő igényeinek. Ez Budapesten az egyetlen német nyelvű gyűjtemény, kerületi könyvtári szinten. Hiányosságai ellenére báziskönyvtárrá nyilvánították.

Az 1990 és 2000 közötti években új korszak kezdődött a Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény életében, valamint az alsó, közép és felső szintű oktatást illetően. Kivirágzott a zenei- és dalkultúra is. Soroksár önálló kerületté válása számos civil szervezet alakulását eredményezte, melyek reményeink szerint egy új közösségi élet kibontakozásának csíráit hordozzák.

